

Zemědělsko-lesní krajina s hlinitopísčitou půdou aneb O složených přídavných jménech

Je jisté, že k výpravě do přírody není čeština tou hlavní motivací. Během toulek však můžeme natrefit nejen na zajímavého živočicha, rostlinu či nerost, ale i se setkat se slovy, jejichž zápis si nedovedeme přesně zdůvodnit. A jim se dnes budeme věnovat.

Zásady, podle nichž bychom se při psaní tzv. složených přídavných jmen (neboli komponovaných adjektiv) měli řídit, jsou popsány v Pravidlech českého pravopisu z r. 1993 v oddílu o psaní spojovníku. Přestože zhruba půlstránkové doporučení platí už 20 let a přestože je tento typ přídavných jmen v textech poměrně hojný, stále ještě je z některých textů zřejmé, že pisatelé tyto zásady nemají úplně zažit. Je tomu tak nejspíš proto, že nesprávný způsob psaní není tak nápadný jako chyba v *i/y*, *s/z* či malém/velkém počátečním písmenu, takže si mnozí ani neuvědomují, že nevolí náležitý způsob psaní, a patrně i proto, že psaní složených přídavných jmen nebývá věnována přílišná pozornost ani ve škole.

Z pravopisného hlediska máme dvě možnosti zápisu: buď psaní dohromady, nebo se spojovníkem. Psaní zvlášť, které je v praxi doloženo relativně často, bychom se měli vyhnout, protože se užívá jen při volném spojení příslovce a přídavného jména, např. časově ohraničený pobyt, odborně zaměřený článek, meruňkově oranžový plod, strojově čitelná zóna.

Základní věcí, kterou u složených přídavných jmen sledujeme, je zakončení jejich první složky. Vydělují se dvě skupiny: slova, jejichž první část nekončí na -sko, -cko, -ně, -ově, a slova, jejichž první složka tak končí. Složená přídavná jména vznikají z původně samostatných složek, pro volbu způsobu zápisu je potřebné uvědomit si, jaký je mezi složkami vztah. Mohou být buď na stejné úrovni, nebo jedna může být rozvíjena druhou.

Nejprve k psaní adjektiv, která nemají první složku zakončenou na -sko, -cko, -ně, -ově; mezi částmi je spojovací vokál -o-. U nich máme jedinou možnost: psaní dohromady. Vedle běžně užívaných a ustálených výrazů jako hluchoněmý, sladkokyselý a pojmenování barev (o těch si povíme podrobněji později) do této skupiny patří především termíny z různých oborů technických i přírodovědných. Přídavná jména mívají těsnou souvislost s užívanými podstatnými jmény, i ta píšeme jako jedno slovo. Např. škvárobetonový (škvárobeton), osinkocementový (osinkocement); permokarboňský (permokarbon); hliníkoocelový, štěrkopískový, železitoalkalický; síran hlinitodraselný (kamenec), křemičitan vápenatohlinitý (granát), sodnovápenatý živec, železitohumusový podzol, kaprokachní hospodářství, jetelotrávní směs osiva, jílovohlinitá půda, lesozemědělská krajina. Přestože podle jazykových příruček nevypovídá pořadí složek

nic o převaze jedné nad druhou, v praxi se poměrně často chápe první složka jako dominantnější, vyjadřující převažující množství – to je vidět např. na popisu půd: hlinitopísčité až písčitoohlinité. Jako jedno slovo píšeme jak složeniny dvou rovnocenných částí (jetelotrávní směs obsahuje jetel a trávu), tak i adjektiva odvozená od ustálených přívláskových spojení typu vysoká škola – vysokoškolský, hnědé uhlí – hnědouhelný, nízká frekvence – nízkofrekvenční.

Složená přídavná jména s první složkou zakončenou na -sko, -cko, -ně, -ově zapisujeme dvojím způsobem. Pokud je mezi složkami souřadný vztah, tzn. že jsou na stejné úrovni, píšeme mezi obě části spojovník (někdy bývá zaměňován s pomlčkou, jde o krátkou vodorovnou čárku, kterou píšeme natěsno bez mezer). Spojovník zde *de facto* nahrazuje spojku a. Možná náhrada spojovníku spojkou může sloužit pisatelům jako pomůcka při rozhodování. Také platí, že leckdy by bylo vhodnější netvořit jedno dlouhé složené přídavné jméno, ale použít dvě samostatná: zemědělsko-potravinářský podnik je zemědělský a potravinářský podnik; technicko-ekonomický odbor je odbor starající se o technické a ekonomické záležitosti; geologicko-paleontologické oddělení muzea má v popisu činnosti výzkum a dokumentaci paleontologických a geologických lokalit a správu sbírek obou odvětví. Obdobně např. analogově-digitální převodník, botanicko-zoologická exkurze, geologicko-biologický výlet, geneticko-biotechnologické poradenství, bramborařsko-ječný typ, zemědělsko-lesní krajina, rostlinně-sociologický příspěvek k poznání rašelinišť a luk na Žďársku. K této skupině patří i vyjádření vztahu vzájemnosti obou složek: česko-polská spolupráce, labsko-oderský kanál, analyticko-syntetická metoda.

Přídavná jména, která vznikla z ustáleného slovního spojení přídavného a podstatného jména, kde jedna složka rozvíjí druhou, píšeme dohromady. Např.: Latinská Amerika – latinskoamerický, občanské právo – občanskoprávní, Lužický Srb – lužickosrbský, zahraniční politika – zahraničněpolitický, společenská věda – společenskovědní, krajinná ekologie – krajinněekologický.

Některé složeniny můžeme zapsat dvojím způsobem. Nejde však o libovolný výběr možnosti; (ne)užití spojovníku signalizuje významové rozlišení. Adjektivum politicko-ekonomický odkazuje k oboru politická ekonomie, chceme-li popsat politický a ekonomický vývoj v zemi, měli bychom volit zápis politicko-ekonomický. V některých případech není snadné – zvláště pro člověka, který text nevytváří, ale třeba koriguje – určit přesně východisko. Např. fyzikálně-chemický (tedy týkající se fyziky a chemie) a fyzikálněchemický (vztahu-

jící se k fyzikální chemii). Pravopis některých složených přídavných jmen je možné ověřit v Pravidlech českého pravopisu. Např. slova obsahující část s významem věda, vědecký: vědecko-fantastický román, vědecko-technický rozvoj, vědecko-výzkumný projekt, populárně-vědecká literatura, ale vědeckopopularizační (popularizace vědy).

Pro úplnost se zmiňme o některých výjimkách, jejichž pravopis není v souladu s uvedenými zásadami, ale které píšeme podle vžitých tradic. Jde např. o výrazy československý (stát), moravskoslezský (region), českomoravská (vrchovina), řeckořímský (zápas). Od spojení sociální demokracie odvozujeme adjektivum sociálnědemokratický (poslanec), ale v názvu strany se z důvodu tradice respektuje psaní Česká strana sociálně demokratická. Psaní zvlášť je vžitě i ve spojení raně gotický, pozdně barokní (lze psát i dohromady raněgotický, pozdněbarokní).

Doklady z praxe svědčí o tom, že si pisatelé nejsou mnohdy jistí ani při psaní složených přídavných jmen označujících barvy. Není divu, je třeba věnovat pozornost několika věcem. Jak již bylo uvedeno výše, barvy patří ke slovům jako sladkokyselý a hluchoněmý, která podle doporučení Pravidel píšeme dohromady, přestože mají rovnocenné složky (důvodem je to, že jsou spojeny jen pomocí -o-). To však platí jen v případech, kdy je jisté, že nemůže jít o barevný odstín, ale o kombinaci dvou a více barev. Klasickými příklady jsou černobílá fotografie a česká červenomodrobílá vlajka. Stejně zapíšeme třeba růžovočerné tričko nebo oranžovobílý květ. Dohromady píšeme také barevné odstíny, přechod jedné barvy do druhé: modrofialový, žlutozelený, hnědočervený. Někdy je však třeba vyjádřit, že jde o dvě samostatné barvy, nikoli o barevný odstín, pak zapisujeme se spojovníkem. Rozlišuje se tedy např. zeleno-žlutá žába (má zelený hřbet a žluté nohy) a zelenožlutá kůže (zelená do žluta). Světlý nebo tmavý odstín píšeme dohromady, pokud první složka končí na -o: tmavomodrý, světlolvasý. Dohromady i zvlášť se píše spojení typu světlezelený (i světle zelený), bleděmodrý (i bledě modrý). Zvlášť se doporučuje psát volné spojení příslovci s přídavnými jmény, např. banánově žlutý, meruňkově oranžový, stříbřitě šedý.

Přídavná jména, jejichž první část tvoří číslovka, píšeme jako jedno slovo: pětiletý, čtyřprstý, osmiprocentní. První část můžeme zapsat i číslicí – pak druhou část složeniny připojujeme bez mezery hned za tuto číslicí: 8procentní, 100letý, 14karátový, 5denní. Nevhodný je zápis s různými „berličkami“: 8-mi-procentní, 5-ti-metrový, 5tidenní apod. Způsob psaní se spojovníkem je náležitý pouze v případech, kdy místo čísla použijeme zástupná písmena, např. x-stupňový, n-tá odmocnina. Dohromady zapisujeme i spojení číslice a značky vyjadřující přídavné jméno (jinak mezi nimi děláme mezeru), např. 5m (pětimetrův) – 5 m (pět metrů), 8% (osmiprocentní) – 8 % (osm procent), 2kg (dvoukilogramový) – 2 kg (dva kilogramy).

Jazyková zastávka končí, můžeme se soustředit na jiné zajímavosti kolem.